

Biofizika

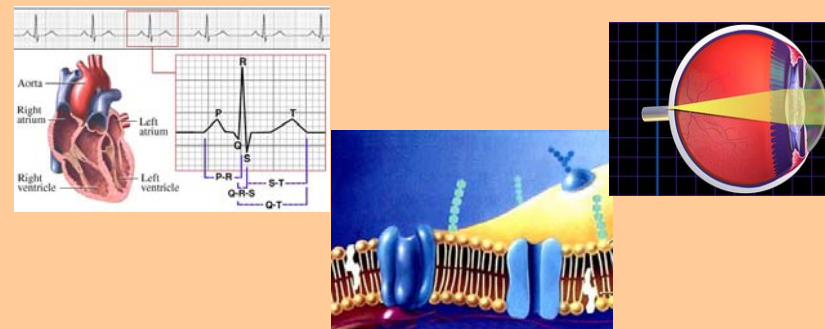
Csik Gabriella

gabriella.csik@eok.sote.hu

Mi a biofizika tárgya?

Biológiai jelenségek fizikai leírása/értelmezése

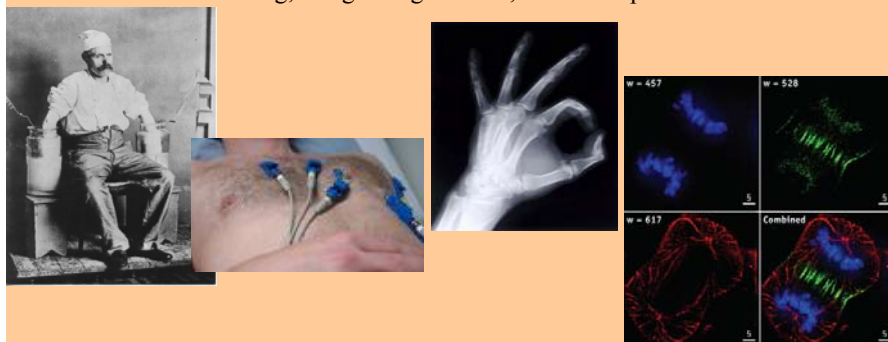
Pl. szívműködés, membránok szerkezete és működése, érzékelés stb.

Mi a biofizika tárgya?

A biológiában és orvostudományban alkalmazott fizikai módszerek tárgyalása

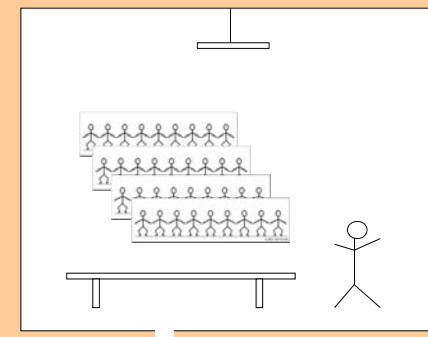
Pl. ekg, röntgendiagnosztika, mikroszkópos technikák stb.

Sugárzások

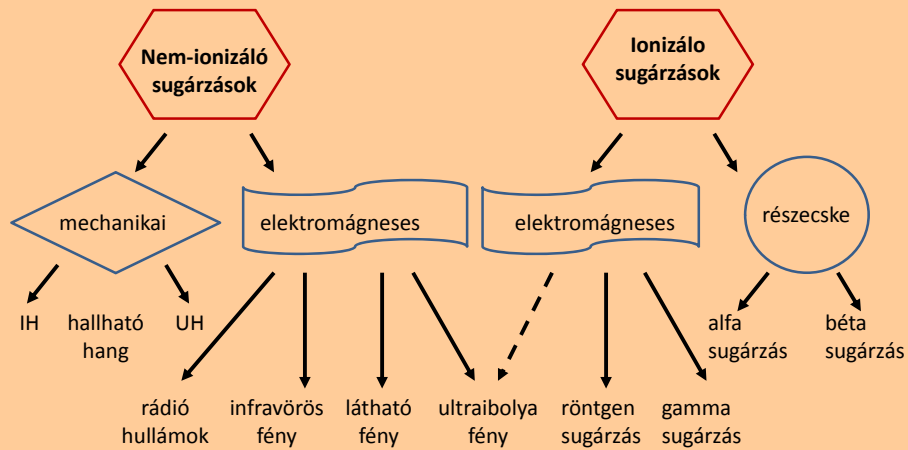
Milyen példákat tapasztalunk magunk körül?

hang
fény
rádióhullámok
magsugárzások

Sugárzás: energia kibocsátás és terjedés

Sugárzások

A fény természete

Hullám?

Christiaan Huygens

(1629 - 1695)

Traité de la lumière
1690

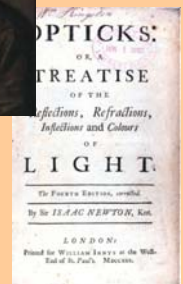
Részecske?

Isaac Newton

(1642 - 1727)

Opticks
1704

Hullámok általános leírása

Rezgés v. oszcilláció következtében kialakuló,
térben és időben periódikus jelenség, amelyben energia terjed

de a hullámok különbözhetnek
az energia fajtája
az energia mennyisége
a terjedés mechanizmusa szerint

A hullám forrása szerint:

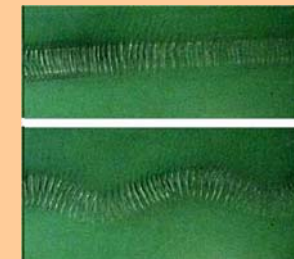
mechanikai

elektromágneses

Az oszcilláció relatív iránya szerint:

longitúdinalis

transzverzális

Jellemző mennyiségek

Térbeli periodicitás - hullámhossz

λ [m] vagy [nm]

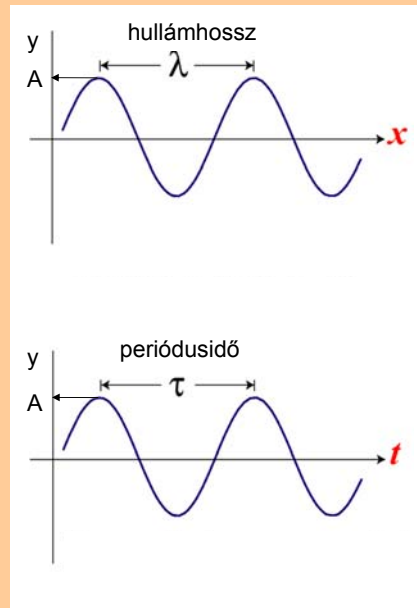
Maximális kitérés - amplitúdó

$$E \sim A^2$$

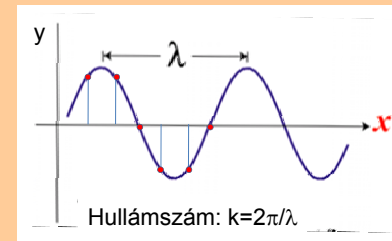
Időbeli periódicitás

- periódusidő
- frekvencia

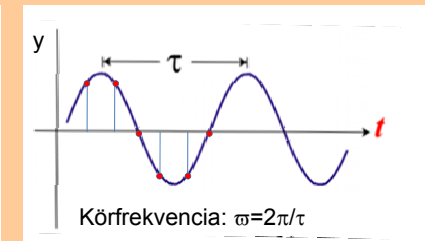
$$f = \frac{1}{\tau} \left[\frac{1}{s} \right]$$

Fázis : kitérés állapot

$$\phi(x) = kx + \phi_0$$

$$\phi(t) = \omega t + \phi_0$$

$$\phi = \omega t + kx + \phi_0$$

A fény természete

Hullám?

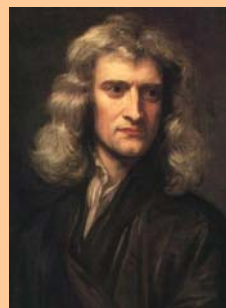

Christiaan Huygens

(1629 - 1695)

Traité de la lumière
1690

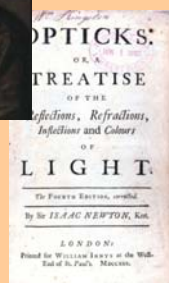
Részecske?

Isaac Newton

(1642 - 1727)

Opticks
1704

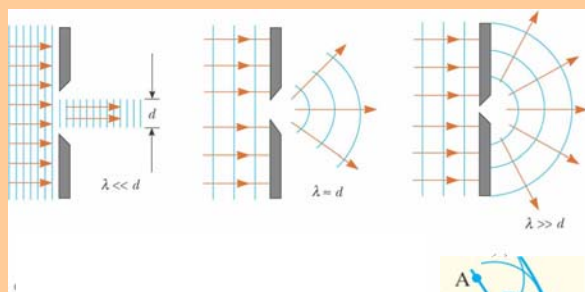

Hullámtermészetet bizonyító jelenségek:

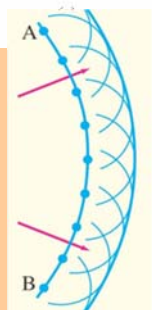
- elhajlás
- szuperpozíció/interferencia
- polarizáció

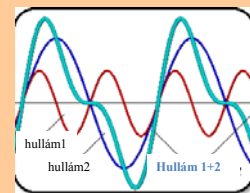
Elhajlás

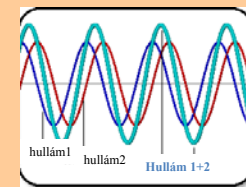
Huygens-elv : egy hullámfelület minden pontjából elemi hullámok indulnak ki. Az új hullámfelület ezen hullámok burkolófelülete.

Szuperpozíció: az eredendő amplitúdó a találkozó hullámok amplitúdóinak összege, azaz a tér egyes pontjaiban a jelenlevő rezgések összeadódnak

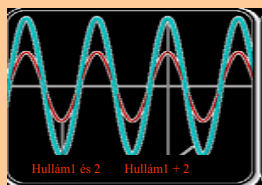
nem azonos frekvencia

azonos frekvencia

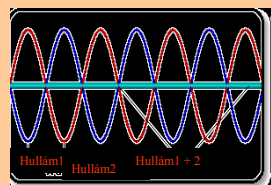
Interferencia - koherens hullámok szuperpozíciója

A két hullám összegződése időben állandó hullámképet (intenzitáseloszlást) hoz létre

azonos fázis
pozitív interferencia

$$\Phi = 0^\circ$$

ellentétes fázis
negatív interferencia

$$\Phi = 180^\circ$$

Thomas Young
(1773-1829)

A fény
hullám vagy részecske?

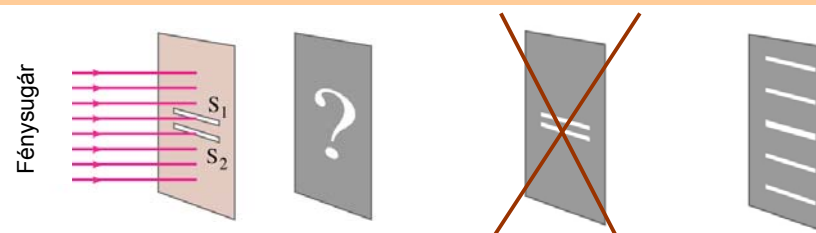
Kísérlet két réssel

Mit látunk az ernyőn?

ha részecske

ha hullám

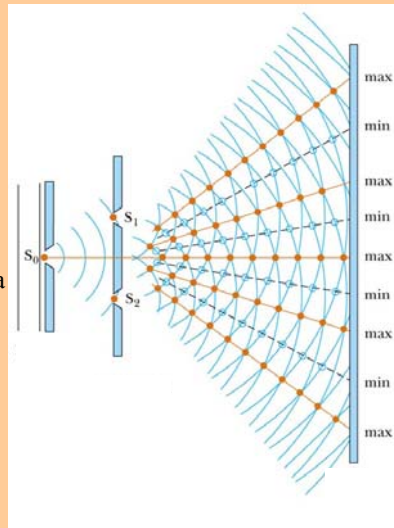

Young kísérletének magyarázata

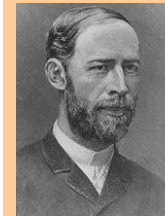
S_1 és S_2 rések elemi hulláforrások

A résekből kiinduló hullámok ugyanabból a hullámfrontból származnak, tehát azonos fázisban vannak

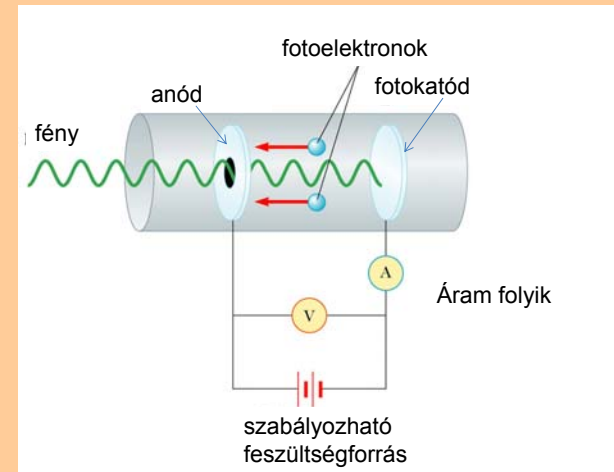
⇓
interferencia

Fotoelektromos effektus

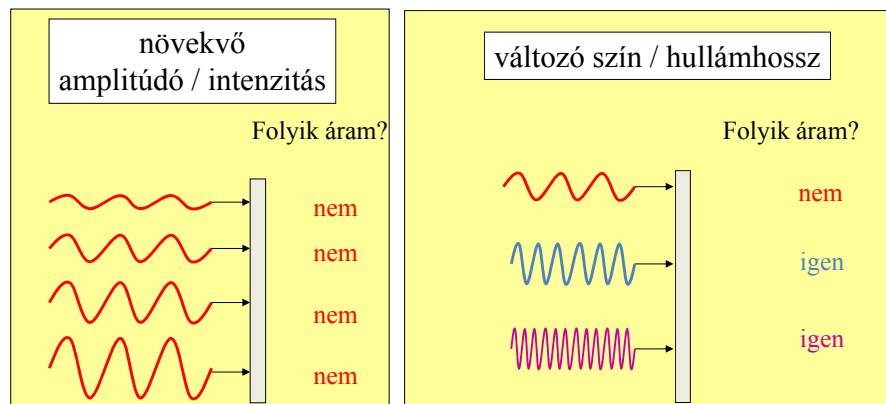
Heinrich Hertz
1887

Megvilágító fény

azonos szín / hullámhossz

azonos amplitúdó

Nincs elektronkilépés, amíg a frekvencia nem halad meg egy kritikus értéket

Fotoelektromos effektus értelmezése?

	Mit kell tapasztalnunk		
	ha hullám	ha részecske	kísérleti eredmény
Növekvő intenzitás			
Kilépő elektronok száma	nő	nő	nő
Elektronok mozgási energiája	nő	változatlan	változatlan
Növekvő frekvencia			
Kilépő elektronok száma	változatlan	változatlan	változatlan
Elektronok mozgási energiája	változatlan	nő	nő

Magyarázat ?

- A jelenség értelmezése a hullámtermészettel nem lehetséges
- Plank – a kvantumfizika kezdetei - hullámoknak az energiája csak diszkrét értékeket vehet fel

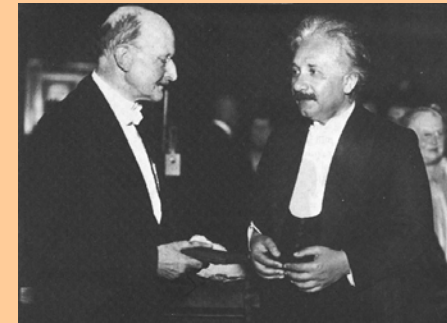
$$E = hf$$

- Einstein – magyarázata a kvantumelmélet alapján

"Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve nézem, mit meglátok hirtelen"

József Attila

Max Planck

Albert Einstein

Fizikai Nobel-díj 1918
a kvantumelméletért

Fizikai Nobel-díj 1921
a fotelektromos hatás magyarázataért

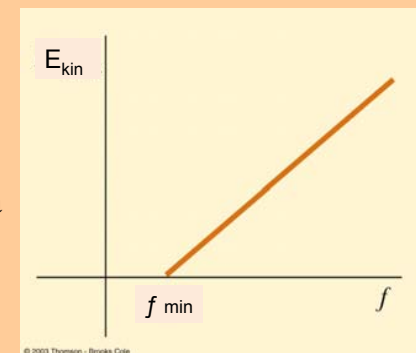
Einstein magyarázata

- A fény kvantált természetű, energia csomagokban terjed
- A foton energiája: $E = hf$
- A foton az elektronnal való ütközéskor annak átadja teljes energiáját, ha ez az energia *legalább akkora*, mint az elektron kilépési munkája (A).
- Ha az energia kisebb, mint a kilépési munka (v. ionizációs energia), nincs kölcsönhatás
- 1 foton – 1 elektron kölcsönhatás
- A kilepő foton mozgási energiája: $E_{kin} = hf - A$

Einstein magyarázata és a határfrekvencia

A kilepő elektron mozgási energiája egyenesen arányos a sugárzás frekvenciájával

Metszete az x tengellyel kijelöli a kölcsönhatáshoz szükséges legkisebb frekvenciát

Ez az érték a fotokatód anyagára jellemző:

$$A = hf$$

A fény kettős természetű

Részecske – energiája kvantált, egy “csomagja” a foton

Egy foton energiája: $E = hf = h \frac{c}{\lambda}$

Planck állandó: $h = 6.62 \cdot 10^{-34} \text{ Joule} \cdot \text{s}$

Nincs nyugalmi tömege

Vákuumban is terjed

Fotonenergia kiszámítása

$$E = h \times \frac{c}{\lambda}$$

Ha $\lambda = 400 \text{ nm}$

$$E = 6.6 \times 10^{-34} \text{ Js} \times \frac{3 \times 10^8 \frac{\text{m}}{\text{s}}}{4 \times 10^{-7} \text{ m}} = 4.95 \times 10^{-19} \text{ J}$$

$$E = \frac{4.95 \times 10^{-19} \text{ J}}{1.6 \times 10^{-19}} = 3.1 \text{ eV}$$

$$E_{\text{VIS}} = 1.6 - 3.1 \text{ eV}$$

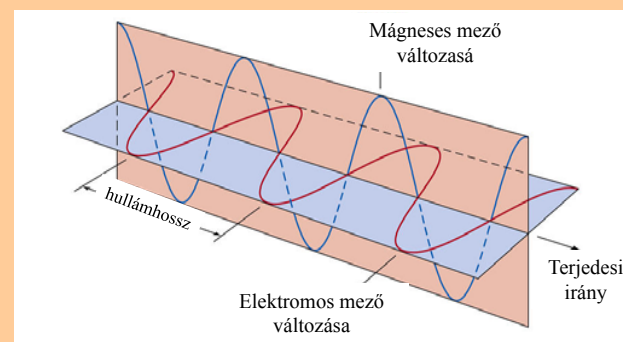
Mennyi is.....?

- 1 TeV: a repülő szúnyog mozgási energiája
- 200 MeV: ^{235}U atom atom maghasadásakor felszabaduló energia
- 13.6 eV: hidrogén atom ionizációs energiája
- 2.5 eV: kékeszöld színű fény fotonenergiája
- 1/40 eV: kT energia szobahőmérsékleten

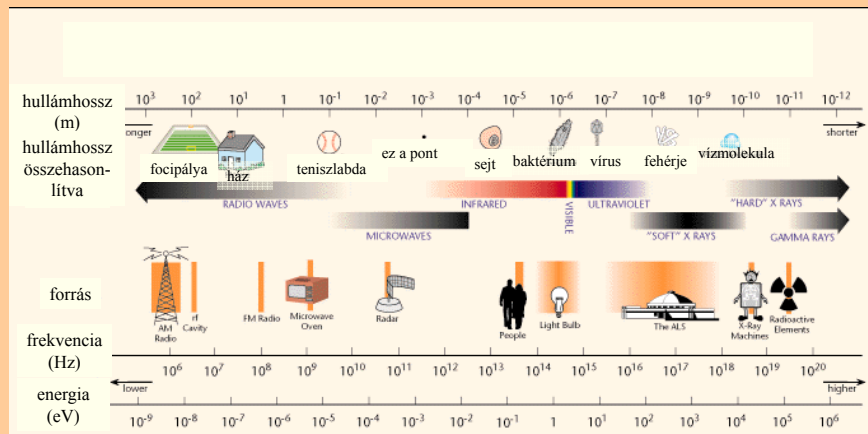
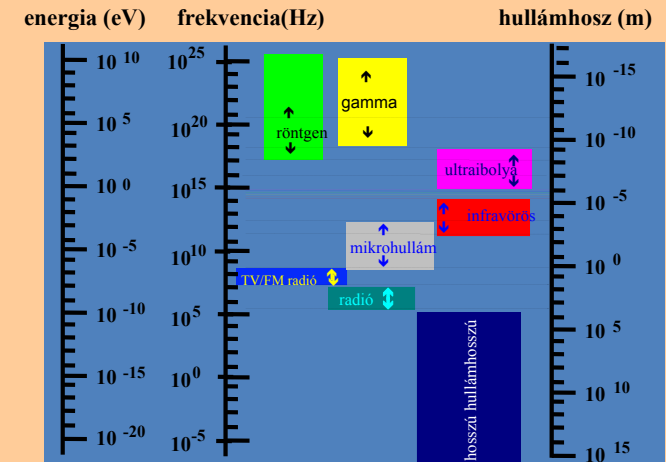
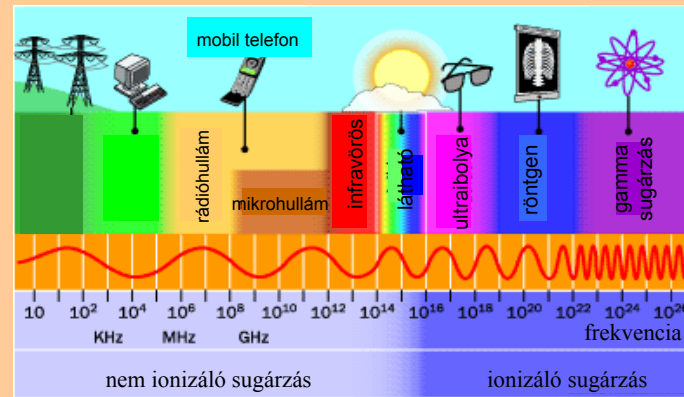
A fény kettős természetű

Hullám – transzverzálisan, szinuszosan változó elektromos és mágneses tér

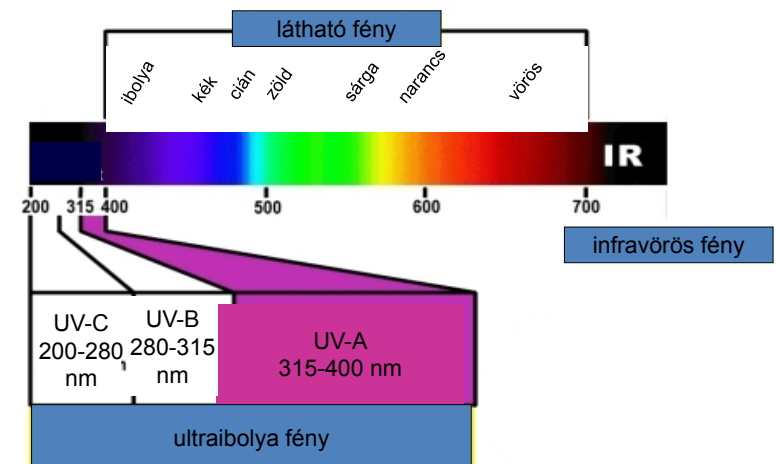
Elektromágneses sugárzás

Az elektromágneses spektrum

Az optikai tartomány

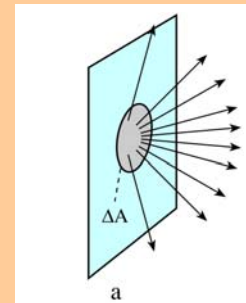
Az elektromágneses sugárzás kölsönhatása az anyaggal

A fény kölsönhatása az anyaggal

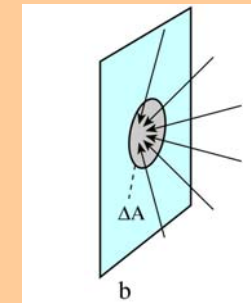
Radiometriaiai alapfogalmak

Kisugárzott felületi teljesítmény

Besugárzott felületi teljesítmény

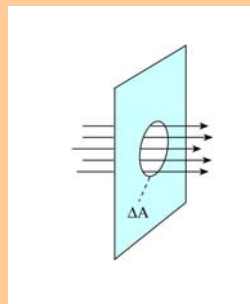
$$M = \frac{\Delta P}{\Delta A} \left[\frac{W}{m^2} \right]$$

$$E_{be} = \frac{\Delta P}{\Delta A} \left[\frac{W}{m^2} \right]$$

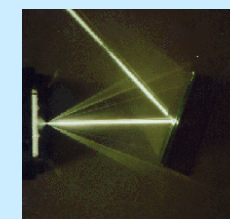
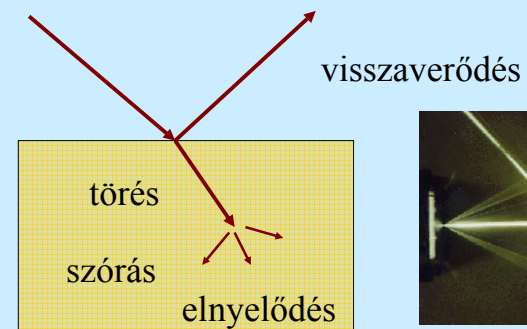
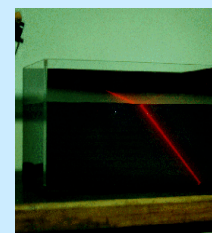
Radiometriaiai alapfogalmak

Energiaáram sűrűség v. intenzitás

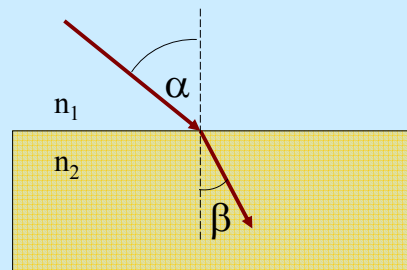
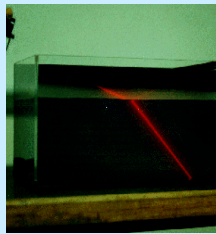
$$J_E = \frac{\Delta I_E}{\Delta A} \left[\frac{W}{m^2} \right]$$

A fény kölsönhatása az anyaggal

Fénytörés

Ismétlés: Fermat-elv a legrövidebb időről

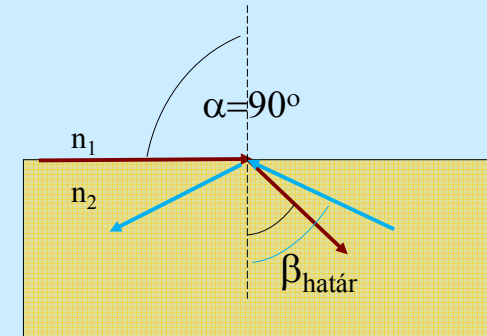
$$n_1 < n_2$$

$$\alpha > \beta$$

Snellius –Descartes törvény

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{c_1}{c_2} = \frac{n_2}{n_1} = n_{21}$$

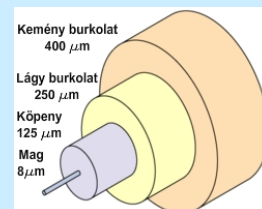
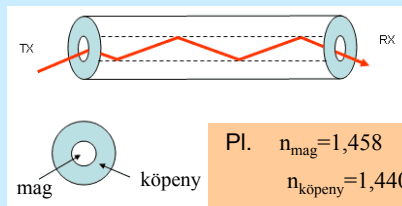
Határszög – teljes visszaverődés

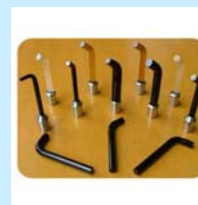
$$\beta > \beta_{\text{határ}}$$

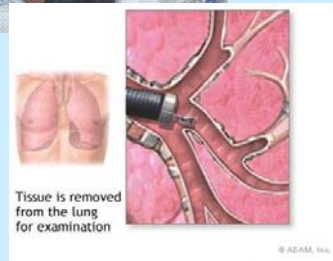
Optikai szál

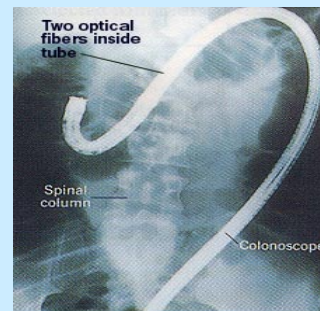
Példák a fogorvosi alkalmazásra

Példák az orvosi alkalmazásra

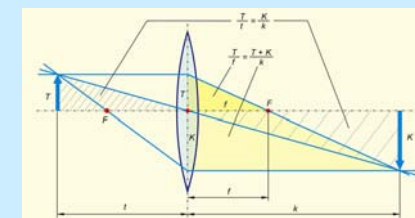
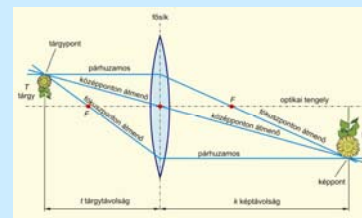
Bronchoszkópia

Colonoszkópia

Vékony gömbi lencsék képképzése

Kép szerkesztése a nevezetes sugarak segítségével

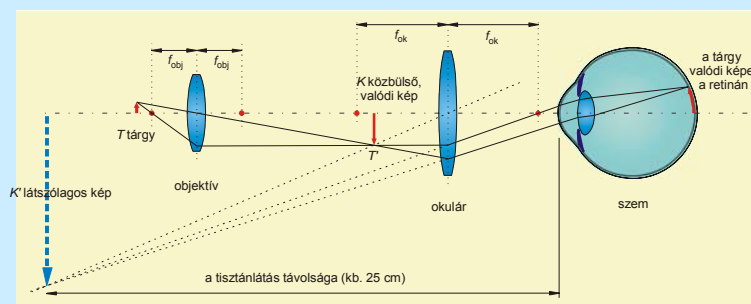

lencsetörvény

$$D = \frac{1}{f} = \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = (n-1) \left(\frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2} \right)$$

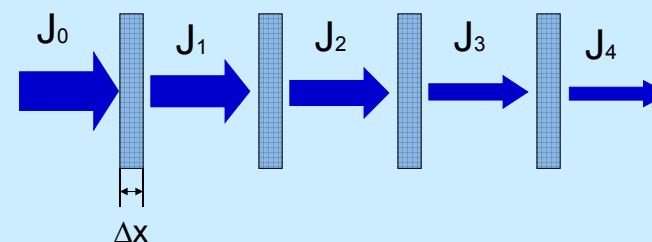
D – törőerősség (dioptria): a méterben kifejezett fókusz távolság reciproka

Mikroszkópi képképzés alapjai

A keletkezett kép nagyított
fordított állású
látszólagos

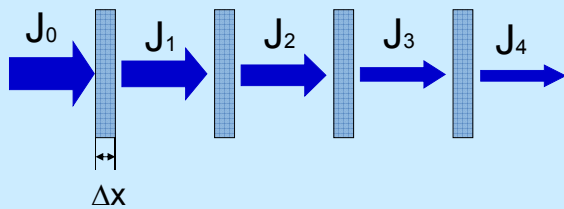
Elnyelődés

A közegen áthaladó sugárzás intenzitása csökken

Az intezitás gyengülésének törvénye

$$\Delta J = J_0 - J_1 = J_1 - J_2 = \dots$$

$$\frac{\Delta J}{\Delta x} = -\mu \times J$$

Differenciális alak

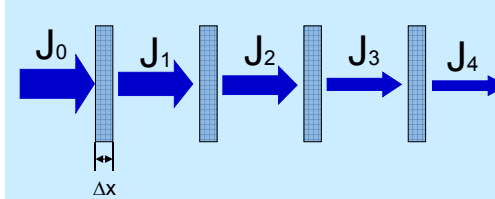
J : a közegbe belépő sugárzás intenzitása [W/m^2]

ΔJ : az intenzitás megváltozása Δx rétegen való áthaladáskor

μ : gyengítési állandó [$1/\text{m}$]

A közegen áthaladó sugárzás intenzitásának megváltozása arányos a közegbe belépő intenzitással

Az intezitás gyengülésének törvénye

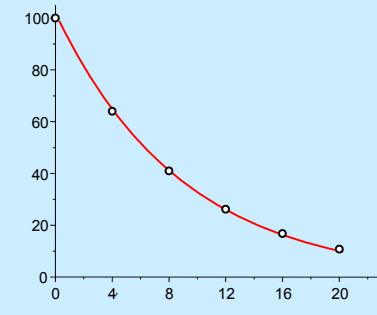

$$\frac{\Delta J}{\Delta x} = -\mu \times J$$

megoldása

$$J = J_0 e^{-\mu x}$$

Integrált alak

$$J = J_0 e^{-\mu x}$$

A közegen áthaladó sugárzás intenzitása a rétegvastagság exponenciális függvénye

J_0 : a rétegbe belepő intenzitás [W/m^2]

J : intenzitás x [m] rétegvastagság után

μ : gyengítési állandó [$1/\text{m}$]

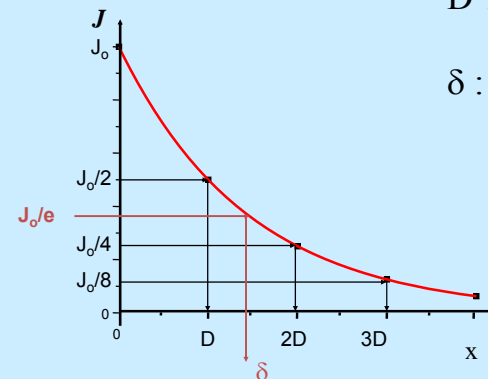
A gyengítési állandó függ: a foton energiájától
az abszorbens anyagi minőségétől
az abszorbens sűrűségétől

Grafikus megoldás

$$J = J_0 e^{-\mu x}$$

D : felező rétegvastagság

δ : e-edelő rétegvastagság

Mind a kettő
-jellemző az adott sugárzás és az
adott anyag kölcsönhatására
-függ a sugárzás frekvenciájától,
az abszorbens anyagi minőségétől
és aktuális sűrűségétől

A gyengítési állandó definíciója

$$J = J_0 e^{-\mu x}$$

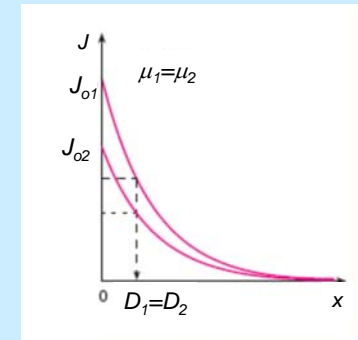
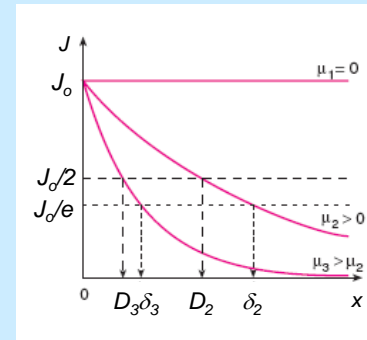
$$\text{Ha } x = D \longrightarrow J_0 / 2 = J_0 e^{-\mu D}$$

$$\mu = \frac{\ln 2}{D} = \frac{0.693}{D}$$

$$\text{Ha } x = \delta \longrightarrow J_0 / e = J_0 e^{-\mu \delta}$$

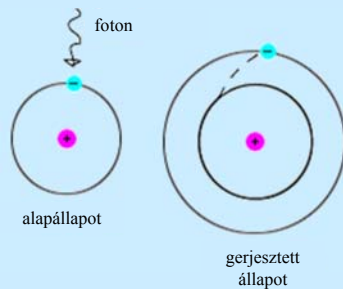
$$\mu = \frac{1}{\delta}$$

μ függ mindazoktól a tényezőktől, amelyektől D és δ .

A fényabszorpció mechanizmusa

(Ismétlés: atomszerkezet)

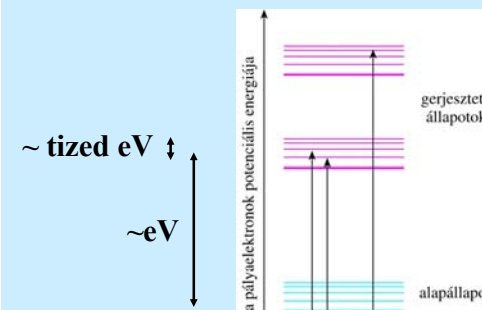

$$hf = \Delta E = E_{n+1} - E_n$$

$$E_{\text{VIS}} = 1.6 - 3.1 \text{ eV}$$

külső héjon lévő elektronok gerjesztési energiáját fedezheti

Molekula pályaelektronok energiaállapotai a rezgési szintekkel

Egy adott molekula különböző, egymáshoz „közelebbi” energiával rendelkező fotonokat is képes elnyelni

A gerjesztett elektronok további sorsára még visszatérünk

A fényabszorpció gyakorlati alkalmazása

$$J = J_0 \cdot e^{-\mu x}$$

$$\lg \frac{J_0}{J} = \mu \cdot x \cdot \lg e$$

Híg oldatok esetén:
 $\mu \sim$ koncentráció

$$\mu \lg e = \varepsilon_{(\lambda)} c$$

$$\lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon_{(\lambda)} \cdot c \cdot x$$

Lambert – Beer törvény

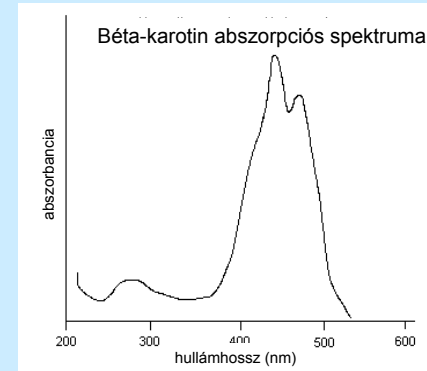
Abszorbancia
v.
Optikai denzitás

dekadikus
molaris extinkciós állandó

moláris koncentráció

$$\lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon_{(\lambda)} \cdot c \cdot x$$

Abszorbancia – függ a hullámhossztól

Abszorpciós spektrum:

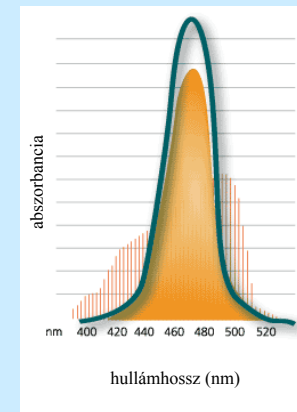
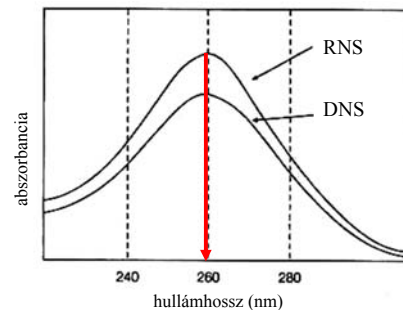
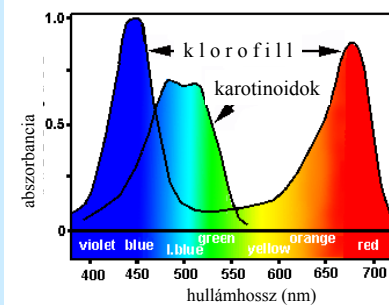
az abszorbancia a hullámhossz függvényében

“Sávos” spektrum

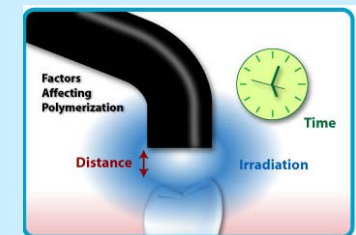
Elhelykedése, alakja jellemző az elnyelő anyag elektronszerkezetére

Biológiailag fontos molekulák

abszorpciós spektruma

Példa a fogászati alkalmazásra

Kámfor-kinon

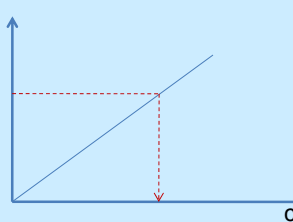
fényabszorpció hatására keményedő fogászati kötőanyag

$$\lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon_{(\lambda)} \cdot c \cdot x$$

Az abszorbancia – híg oldatok esetén –
egyenesen arányos a koncentrációval

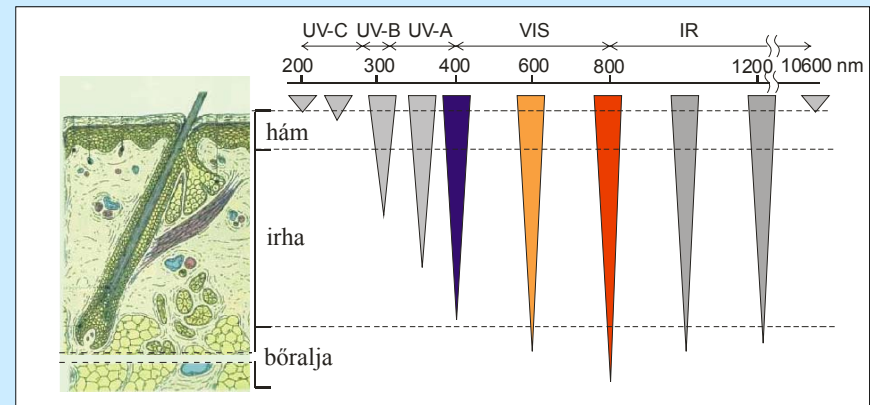
$\lg \frac{J_0}{J}$

Abszorbancia mérése koncentráció
meghatározását teszi lehetővé

A fény behatolási mélysége a bőrben

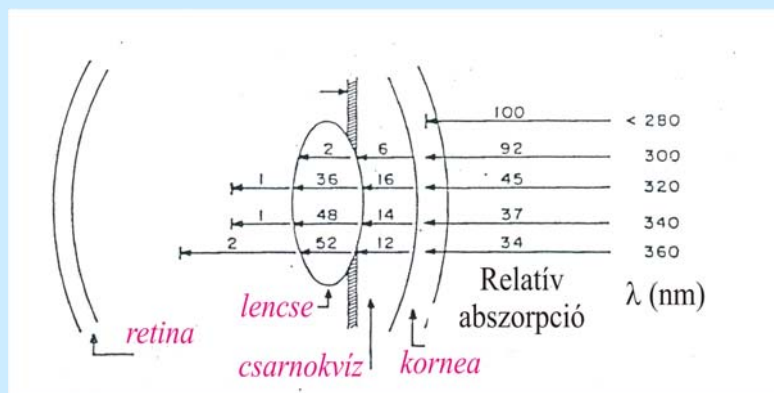
A fény intenzitása csökken a bőr rétegeiben.

Oka: abszorpció, reflexió, refrakció

A behatolási mélység függ a hullámhossztól.

A legnagyobb a vörös tartományban.

A fény behatolási mélysége a szemben

A behatolási mélység hullámhosszfüggő
(abszorpció, reflexió)

Fényt elnyelő molekulák (kromofórok) az emberi szervezetben

Endogén kromofórok

pl. nukleinsavak

fehérjék

melanin

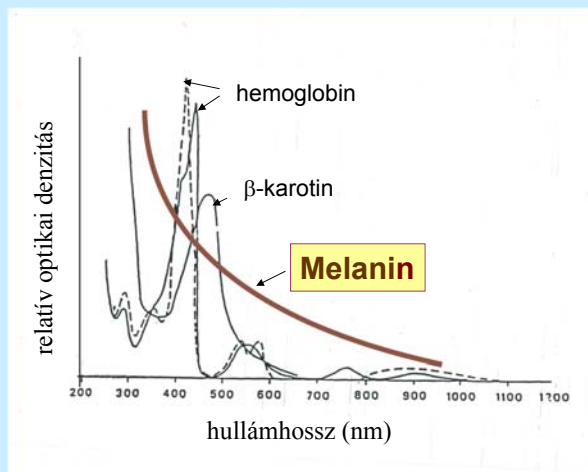
Exogén kromofórok

pl. ételfestékek

kozmetikumok

gyógyszerek

Endogén kromofórok a látható tartományban

A fény kettős természetű

Hullám

Részecske

terjedése során

kölcsönhatásai során

Diffrakció
Interferencia
Polarizáció

Fotoelaktromos hatás
Fénytörés
Gerjesztés
Ionizáció

Kapcsolódó fejezetek:

Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika

II. 1.1.

1.1.1
1.1.3

II. 2. 1.

2.1.1
2.1.2
2.1.3
2.1.4
2.1.5
2.1.8

VI.3

3.1.1
3.1.2